

ELLENTÉTEK ZSÁMBÉK ÁRNYÉKÁBAN

*„Magam lettem vén kötömb,
Száz bozótban megszaggatott,
Mogorva, durva, szótlan,
De lelkemben még égi fény ragyog.”*

Faludy György: Michelangelo utolsó imája

TDK - MŰVÉSZETI SZEKCIÓ 2018

SZEKCIÓ NEVE

ZSÁMBÉK – LÁTOGATÓ KÖZPONT

Gyömbér Viktória Fanni

Kis Noémi

Konzulens: Dr. Halmos Balázs

TARTALOM

Absztrakt	3.
A helyszín	5.
Helytörténet	6.
Műemlékvédelmi beavatkozások, tervek	7.
A telek elemzése és hatásai	8.
A fény szimbolikája a középkorban és ma	9.
Koncepció	11.
Látványképek	16.
Források	20.

ABSZTRAKT

A zsámbéki romemlék az egész ország számára jól ismert, kedvelt kirándulóhely, a helyiek találkozási pontja, rendezvények helyszíne.

A premontrei templom 1234 körül épült, melyet a pálos rend bővített egy kolostorral. Fennállásának majdnem 800 éve alatt számos viszontagság érte, melynek következtében válságos állapotba került. Később több műemlékvédelmi helyreállítás próbálta megmenteni, olyan neveket felvonultatva, mint Möller István vagy Lux Géza, a magyar műemlékvédelem kiemelkedő alakjai.

Célunk hazánk egyik legjelentősebb romemlékét méltó környezetbe foglalni, szerepét kiemelni és biztosítani a látogatók számának növekedését, ami a rom állapotának fenntartásához járulna hozzá. Tervünk tartalmazza egy látogatóközpont létesítését - mely magában foglalja a lapidáriumot és különböző kiszolgáló létesítményeket - valamint a templom környezetének rendezését.

Koncepciónk alapját az ellentétek képezik, ahogyan mindegyik rom ellentét önmagával is: ami most az anyagtalan lég, ott egykoron falak magasodtak. Építészeti rendszerként a kerengő formájához nyúlunk vissza, ám annak negatív párját használva. Az építészetben a forma egyszerre cél és mozgató ok. A funkciónk meghatároz egy mozgást, amely feltételez egy mozgatót. Ehhez a középkori építészetre reflektálva a fényt vesszük igénybe, ami a materiális teljes kontrasztja, az anyagtalan, a tiszta.

„Harminc küllő kerít egy kerékagyat, de köztük üresség rejlik:

A kerék ezért használható.

Agyagból formálják az edényt,

De benne üresség rejlik:

Az edény ezért használható.

A házon ajtót-ablakot nyitnak,

Mert belül üresség rejlik:

A ház ezért használható.

Így hasznos a létező

És hasznot-ad a nemlétező.”

Lao-ce: Tao-te-king. Fordította Tókei Ferenc prózafordítása alapján Weöres Sándor, Magyar Helikon, 1980

ABSTRACT

The ruins of Zsámbék is well-known throughout the whole country, beloved destination of trips, meeting point for the locals and place for events.

The Premontre monastery church was built in about 1234, which was enlarged by the Pauline monasticism with a cloister. During the 800 years of its existence, it has suffered numerous vicissitudes which led to its recent crisis. Later many historical preservation was made to save the ruin, featuring names such as István Möller or Géza Lux, the outstanding figures of Hungarian monument protection.

Our aim was to provide a proper ambiance for the most significant ruin of our country, to make a prominent role and increase the number of visitors, so the city can maintain the ruin. Our project contains a building for a visitor center, which includes the lapidarium and other service facilities, and the landscape design of the site of the church.

Our conception is based on contrasts, as each ruin is in contrast to themselves: what is now the immaterial air, walls were crest there in the old times. We turn to the form of a cloister as an architectural system, though we will use its negative counterpart. In architecture, form is the aim and also the reason of movement. Our function determine a particular movement, which can assume a mover. For this, we use the light reflecting to the medieval architecture, which is the contrast of the material, the immaterial, the pure.

„Thirty spokes unite around one hub to make a wheel.

It is the presence of the empty space that gives the function of a vehicle.

Clay is molded into a vessel.

It is the empty space that gives the function of a vessel.

Doors and windows are chisel out to make a room.

It is the empty space in the room that gives its function.

Therefore, something substantial can be beneficial.

While the emptiness of void is what can be utilized.”

Lao-Tze: Tao Te Ching

A helyszín

Zsámbék Pest megyében található város. A Nyakas-hegy gerincének tövében fekszik, a Zsámbéki-medence északnyugati részében.

Helytörténet

A terület már az őskortól lakott volt. Az Esztergom és Székesfehérvár közötti kereskedelmi útvonal mentén feküdt, így a honfoglalást követően a település felvirágzásának lehetünk tanúi. 1100 körül érkezett az Aynard nemzetség Franciaországból Zsámbékra. Hozzájuk köthető az úgynevezett „első templom”, ami a mai romtemplom helyén állt: egyszerű, egyhajós félköríves apsziszáródású, torony nélküli épület. A család az 1200-as évek legelején az egyházat a premontrei rendnek adományozta, akik új templomot kezdtek el építeni, az építkezés kezdete 1200 és 1234 közé esik. Az épület két nyugati tornyos, keresztház nélküli, három keleti szentélyes bazilikális rendszerű, keresztboltozattal fedve – ez látható ma is romos állapotban. A premontreiek fénykora után az Aynard család kegyvesztett lett, Luxemburgi Zsigmond korában megfosztották őket birtokuktól, ami a Maróthyakra szállt, majd kihalásuk után a királyra.

Mátyás emelte a várost mezővárosi rangra és ő volt az, aki a premontreiektől elvette a prépostságot, majd a pálosoknak adományozta, akik többek között a kolostort bővítették.

1541-ben a törökök elfoglalták Zsámbékot és fontos védelmi pontként használták 145 éven keresztül. Uralmukat a templom és a kolostor nem vészelte át károk nélkül. A falu elnéptelenedett.

A XVII. században a Zichy család felépíttette barokk kastélyát a településen, ezzel együtt sváb telepesek költöztek be, Zsámbék gyors fejlődésnek indult. A templomot helyreállították, de az 1763-as nagy komáromi földrengés során maradandó károkat szenvedett, a lakosság kőbányaként kezdte el használni. Ettől kezdve elhanyagolták egészen a XIX. századig, a műemlékvédelem intézményessé válásáig.¹

¹ Guzsik 2003

Műemlékvédelmi beavatkozások, tervek

Az intézményesülő műemlékvédelem kezdeteivel szinte egy időben kezdett el a nyilvánosság is érdeklődni a romtemplom iránt. Zsámbék többek között megjelent Henszlmann Imre, Rómer Flóris rajzai, írásai között, ám ekkor még mindig folyt a templom aláaknázása. A helyiek tulajdonképpen kőbányaként használták a robbantások által nyert köveket elhordták. Báró Forster Gyula kezdeményezte a miniszterelnöknél a bányászat betiltását 1882-ben.

Möller István volt az első helyreállító építész, aki 1889-ben Zsámbékkal kezdett foglalkozni. Különös jelentőségűek periodizált alaprajzai. Számára a legfontosabb feladat a templom állékonyságának biztosítása volt. Kváderköveket és kisméretű téglát használt, például az oromfal, illetve a nyugati kapu megerősítésére.

Möllertől Lux Géza vette át a munkát 1939-ben, aki elvégeztette az első régészeti feltárást. Munkája fontos részeként elkészítette a kolostor és a templom rekonstrukciós rajzát. Az ő nevéhez köthető a keleti főhajóboltozat boltmezejének vasbetonnal való kitöltése, megerősítése, a tornyok közötti hatsüveges boltozat kibetonozása.

1959-ben állagmegóvásra került sor, valamint a Műegyetemen született egy terv az épület lefedésére, ami nem valósult meg.

A legutolsó helyreállítás előtt Guzsik Tamás folytatott kutatásokat Zsámbékon, aki a doktori disszertációját is erről a témáról írta.

Sedlmayr János 1991 és 1992 között foglalkozott a rommal, az ő keze nyomát láthatjuk a fehérre festett téglákban.²

² Fehér Krisztina 2018

Telek elemzése és hatásai

A telek és így a rom látványa kedvező, egy magaslaton helyezkedik el. A templom már a domb lábánál is látható, folyamatos feltárlásra van lehetőség. Teljes panorámát az északi oldallal párhuzamos utcáról kapunk. A mostani telek bejárata ennek az utcának a végén, eldugottan helyezkedik el, így innen nehezebb rálátás nyílik a templom főhomlokzatára.

Célunk egy látogatóközpont tervezése volt, amely méltó környezetet teremt a lapidárium köveinek elhelyezésére és egyéb kiállítások szervezésére, valamint magába foglalja a látogatók kiszolgálásához szükséges funkciókat.

Az első helyszínbejárás során mindkettőnkre nagy hatással volt a déli mellékhajó boltozatának helyén beszüremelő fény játéka. Ezen inspirációt és a tényt, hogy a középkorban is milyen meghatározó volt a fény szerepe az építészetben, összekapcsoltuk, ezért tervünkben a legalapvetőbb immateriális alkotóelem a fény. Belső terünk a külvilág komplementereként működik. A fény magához vonz, a sötétség eltaszít.

A fény szimbolikája a középkorban és ma

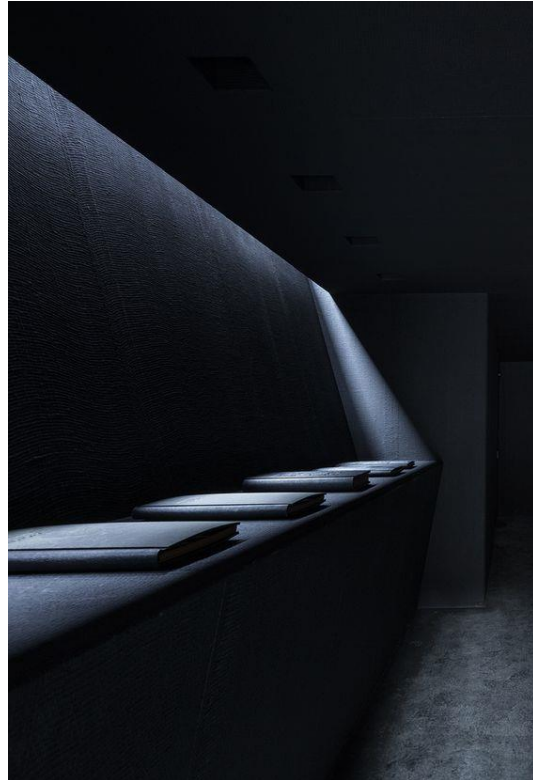
Az emberiség veleszületett sajátossága a szimbólumok használata. Ezek között vannak olyanok, melyek már az ősidőktől használatosak és kultúrára, korszakra való tekintet nélkül közel ugyanazt a jelentést hordozzák. Ilyen például a fény, mely tulajdonképpen mindig valamilyen isteni, transzcendens jelentés réteget hordoz magában.

A középkor gondolkodásmódjában különösen fontos szerepet játszik a fény. De ahogyan a hit működése alapvető változáson megy át a romanikából a gótikába lépve, ezzel párhuzamosan a fénnel kapcsolatos felfogás is átalakul. Tertullianus azt mondja: „credo quia absurdum”, azaz hiszek, mert képtelenség. Jól példázza ez a románkor emberének szemléletét, aki a felkelő Napban Krisztust köszönti imája által. A kelet felé fordulás egy korai allegorikus megnyilatkozása a fény szimbolikájának. Ez az építészetben is megjelenik a templomok keletelésében. Ezzel szemben Aquinói Szent Tamás azt írja: „A szent tan nem a hit bizonyítására veszi igénybe az emberi észet, hanem mindannak a megvilágítására, amit ez a tanítás állít.” Tehát hiszek, mert megértettem. A gótika alappillére a manifestatio, a megvilágítás. A romanika tömör matériáját átszakítja a fény, megmutatva már nemcsak a belső, intelligibilis szépséget, hanem a körülöttünk lévő világot is, mely Isten teremtésének gyönyörűségét példázza. A súlyos hatást keltő szerkezeteket felváltják a könnyedebbek, észlelhető egyfajta transzparencia felé törekvés, áttöréseket hoznak létre. A gótikában tudatosan használták a fényt az egységesebb térélmény keltésére. Ennek egyik alapvető eszköze a festett ablak volt, amit a románkorhoz képest nagyobb arányban és nagyobb méretben használtak, ezek váltották fel a súlyos térfalakat, átértékeltek a fényt, de egyszersmind megtörték és színezték azt.³

Minden korszak megalkotta a saját fényfelfogását, egy új nyelvet a fénnel. A mai napig kulcseleme az építészetnek.

³ Ervin Panofsky 1986

A modern építészet köréből szemléletes példák erre Le Corbusier épületei : a ronchamp-i kápolna, a Sainte Marie de la Tourette monostor, vagy a firminy-i Saint-Pierre templom. Hangoztatott agnosztikussága ellenére szakrális műveiben mindig ott van a vágy, hogy a lelket megnyissa egy magasabb, patetikusabb birodalom felé. A fény megszenteli a természetes világot.⁴

⁴ Képek: Peter Zumthor: Allmannajuvet Zinc Mine Museum
Carlo Scarpa: Brion cemetery
Peter Zumthor: Therme Vals

Koncepció

Ezt az automatikus reflexet használjuk fel, mint vezérfonalat a kiállítóterben: a tetőn szabálytalan elrendezésű elhelyezett felülvilágítók szolgáltatják a kiállítási tárgyak megvilágítását, így vezetői is a látogatók mozgásának.

Egy látogatóközpont úgy viszonyul a bemutatandó romterülethez, ahogy a kolostor a templomhoz: kiszolgálja, alárendelt, egyszersmind szerves része annak. Formailag tehát a kolostor fő szervező egysége, a kerengő építészeti rendszeréhez nyúltunk vissza. Ennek eredeti funkciója a különböző terek fedett megközelítése és a szerzetesek lelki átszellemülésének elősegítése imasétájuk

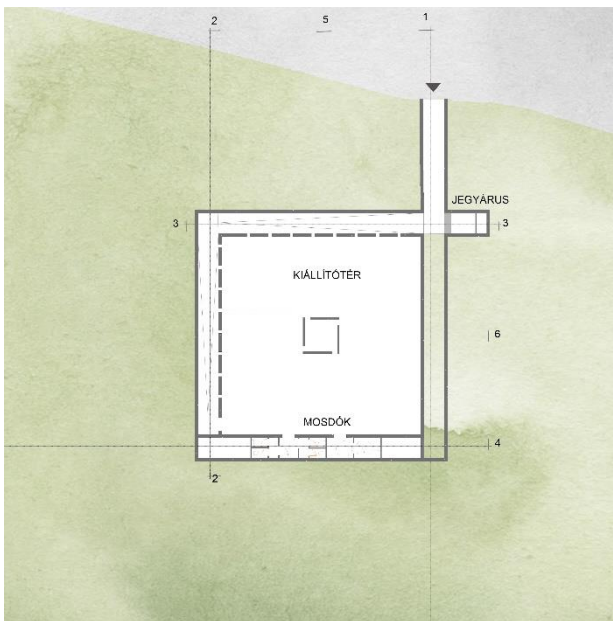

közben. Ugyanezt a hatást, átlényegülést szeretnénk elérni mi is, ezért hoztuk létre a kerengő parafrázisát, annak teljes ellentétét, kifordítását.

Fontosnak tartottuk, hogy a rom jelenlegi feltárulását megőrizzük, ezért az épületet a föld alá helyeztük, ezzel is ellentétet képezve a kiemelkedő templom és kolostorfalak, és a látogatóközpont között. Az építés során kitermelt földet a tervezett épület körül szétterítjük a romokat tiszteletben tartva, kiküszöbölve a talaj egyenetlenségeit, így az utca és a terület között nagyjából 2,5 méter szintkülönbség keletkezik. A szintek közötti magasságkülönbség áthidalására rámpákat használtunk, amelyek körbeölelik az épületet. Az utcáról egy támfalakkal övezett hasíték jelöli ki a látogatóközpont, ezzel együtt a romterület bejáratát is. Terepbe süllyesztve helyeztük el a jegyárus és információs pultot, ahonnan a rámpa kettéágazik: az egyik lefelé, a kiállítóterbe, a másik felfelé, a romtemplomhoz vezet.

Koncepciónkban szándékosan az „adaptációra”, az alkalmazkodásra helyeztük a hangsúlyt: a rámpán lefelé haladva a látóhatár egyre szűkül, a térbe belépve idő kell a szemnek, míg a sötét belsőhöz hozzászokik, majd mikor kimegyünk, a fény ragyogóbbnak hat, a lelkünk a világi dolgokat kivetí, megtisztul, átlényegül, a megértés egy más minősége felé nyitja meg a szemlélőt a rom egykori hangulatának befogadására.

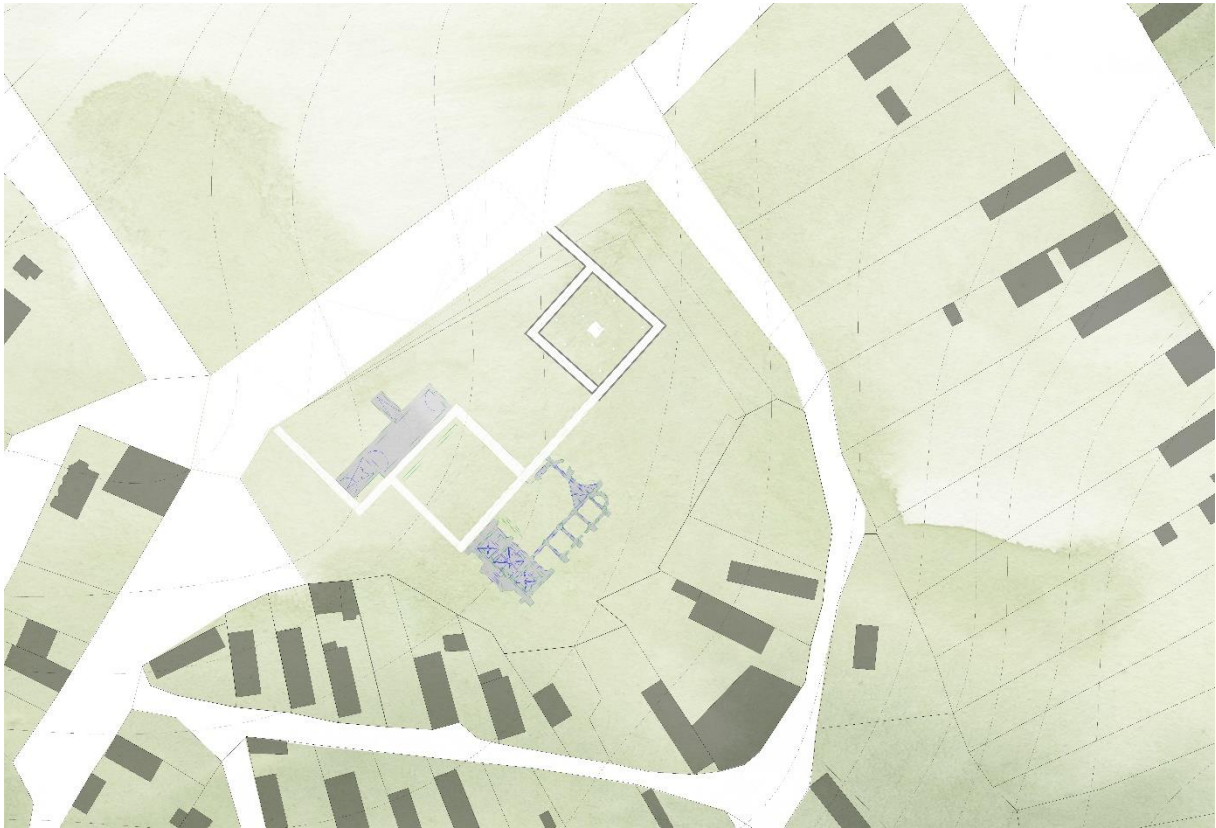
Funkcióséma

Az új épületünk és a támfalak vasbetonból készülnek, a rámpákat és a padozatot helyi bányából hozott mészkőlap burkolat fedi. A romkertben vezető út, mely a látogatóközpontot az egykori kerengővel összeköti, szintén mészkőlapokból áll. A felülvilágítók és a fénykút, vagyis a központi mag, üvegezetek. Ez a központi elem foglalja magában a koncepció lényegét, a fényt. A fénykút biztosítja

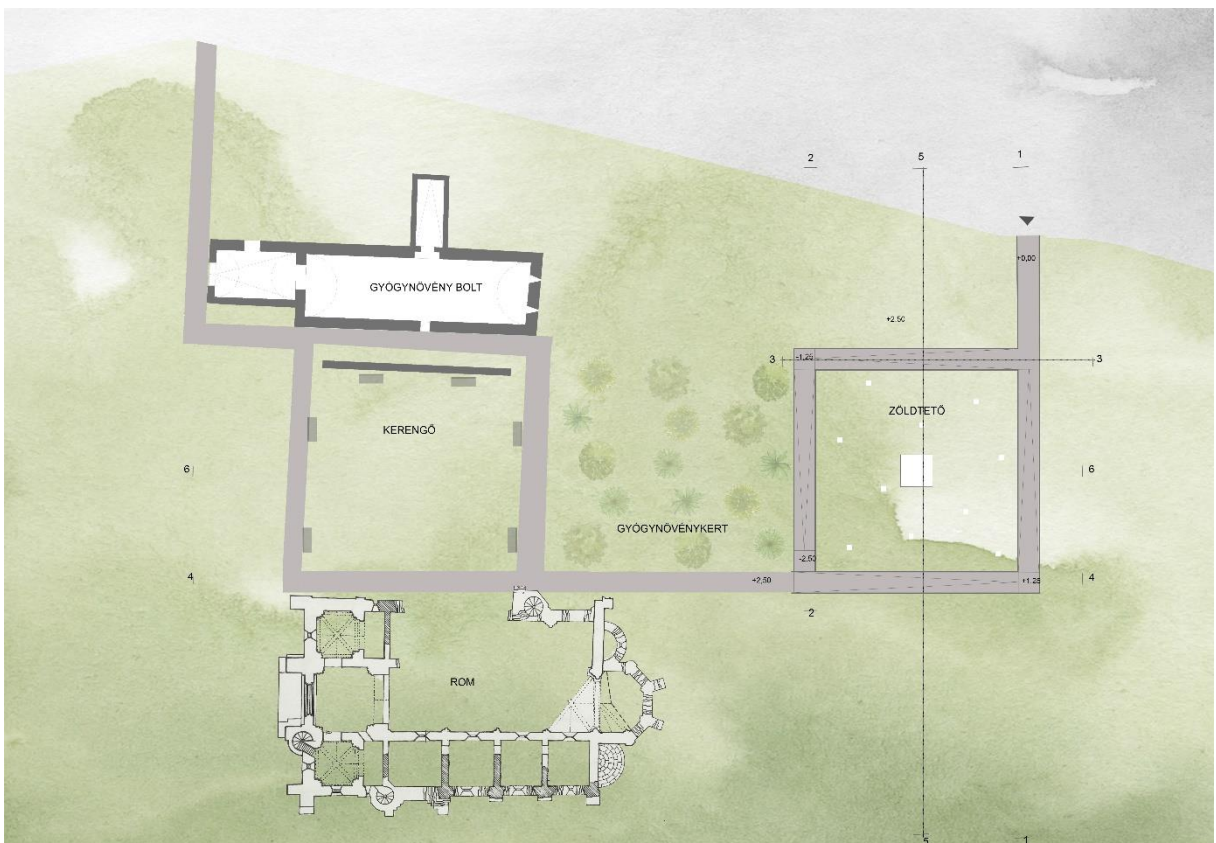
az átlátást és összekötést a két terepszint között, mint ahogy a kerengő közepén elhelyezkedő kút is jelentette, egy fontos elemet biztosítva a szerzetesek számára. Úgy, ahogy a víz éltette a kolostor lakóit, úgy tölti meg élettel a kúton át beszűrődő fény a teret. A belső teret ezen kívül csak mozgatható, átrendezhető paravánfalak tagolják a kiállítástól függően.

A telek további részén egy mészkőlapokból álló ösvény vezet végig a templomig, majd pedig a régi kerengő alaprajzán, azt kihangsúlyozva, a mostani bejáraton vezeti ki a látogatót. A két kerengő közti részen gyógynövénykertet alakítottunk ki, amely szintén hozzátartozott a kolostor életéhez. Ezeket a gyógynövényeket a mostani lapidárium épületében dolgoznák fel és árulnák, hozzájárulva a romterület bevételehez.

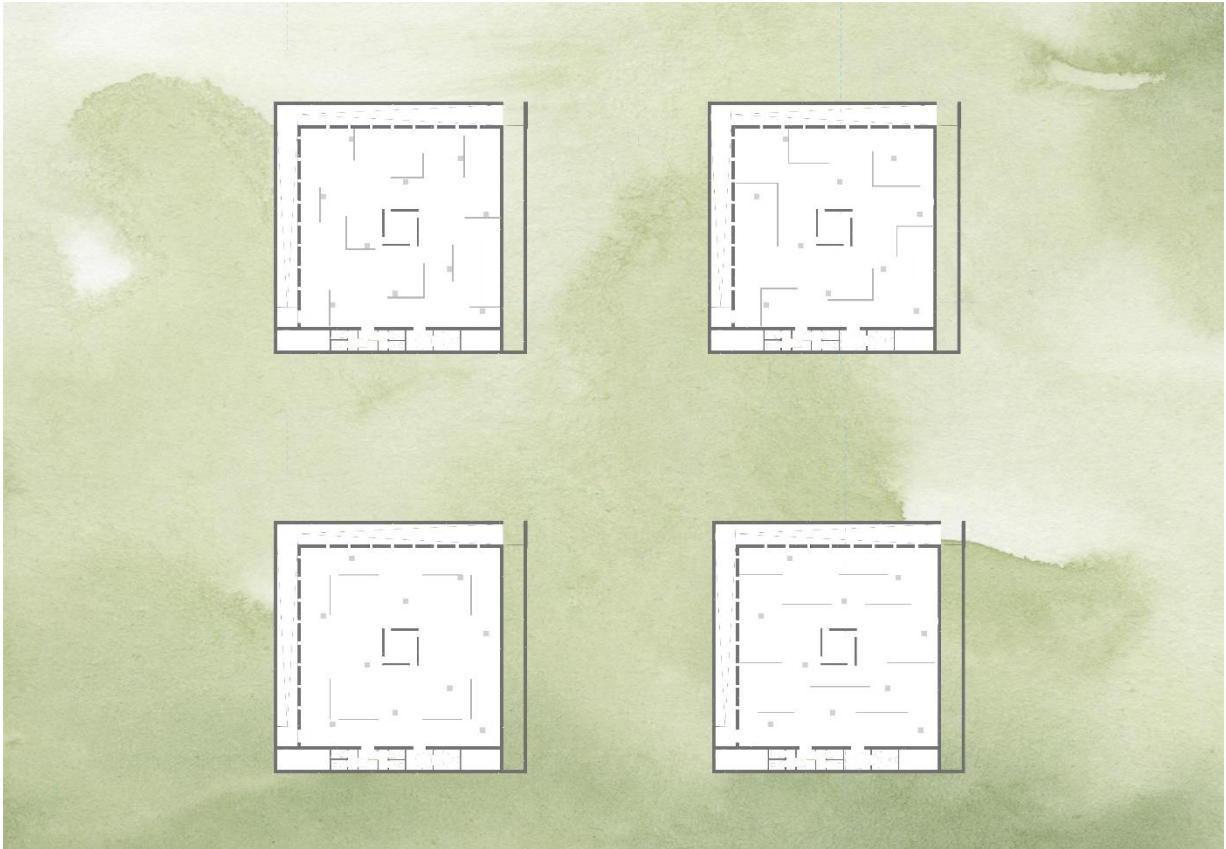

Helyszínrajz

Területi elrendezés

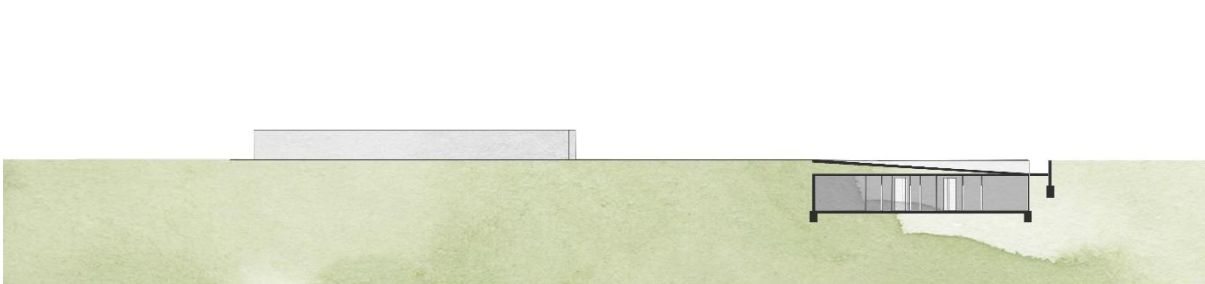
Elrendezési variációk

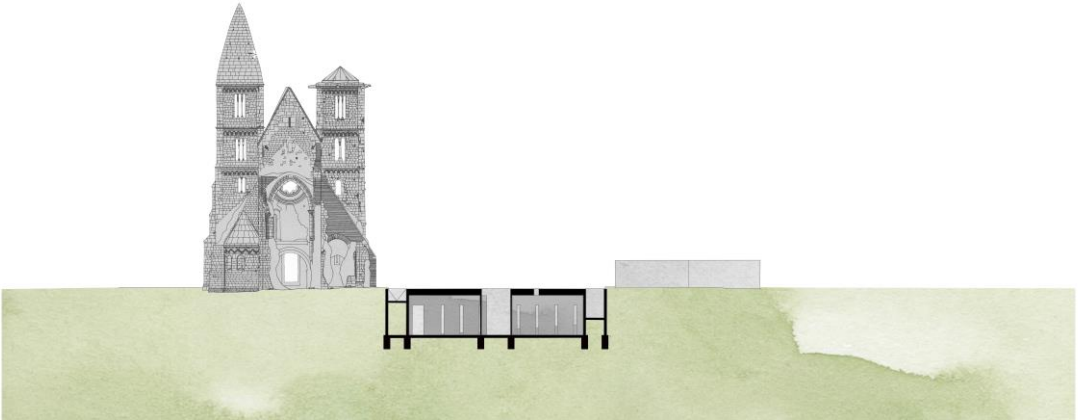
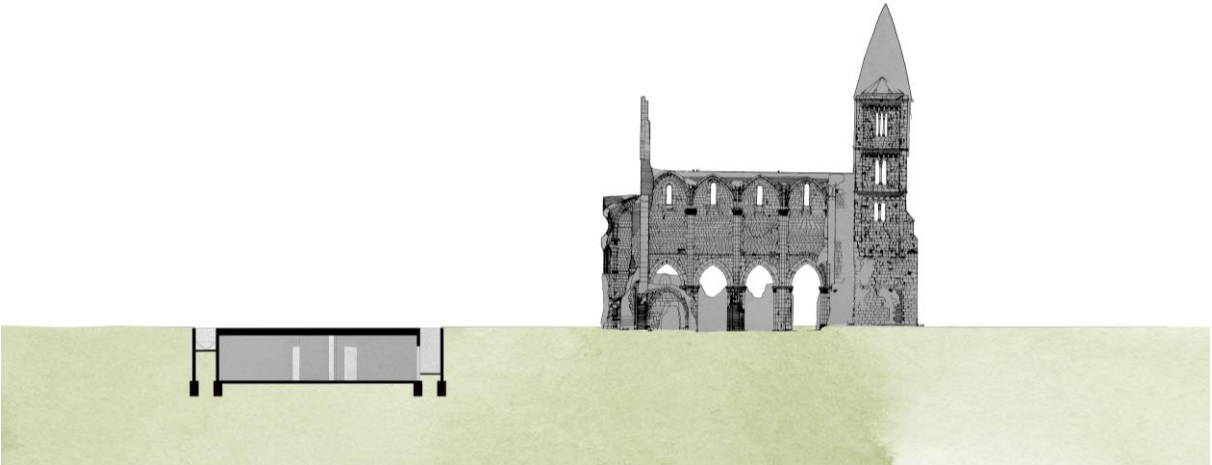
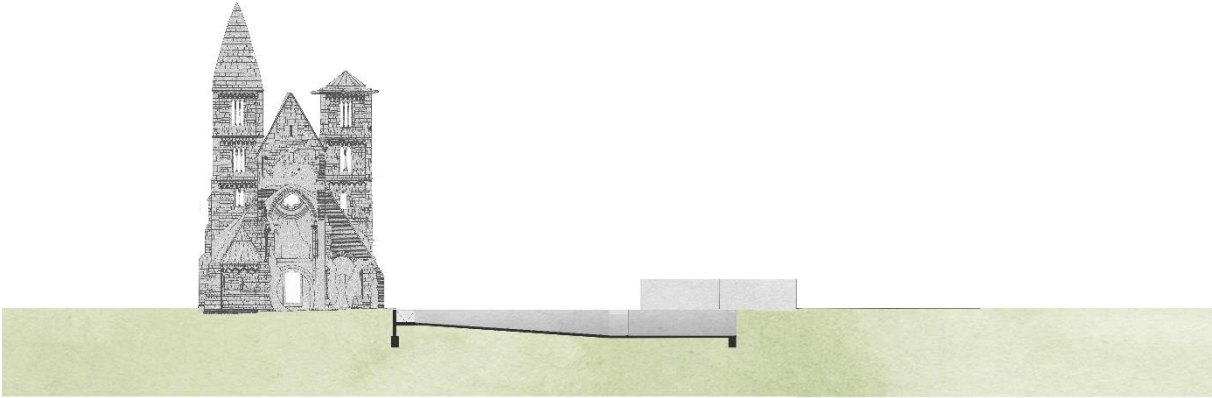
2-2, 3-3 metszet

4-4 metszet

1-1, 5-5, 6-6 metszet

Látványok

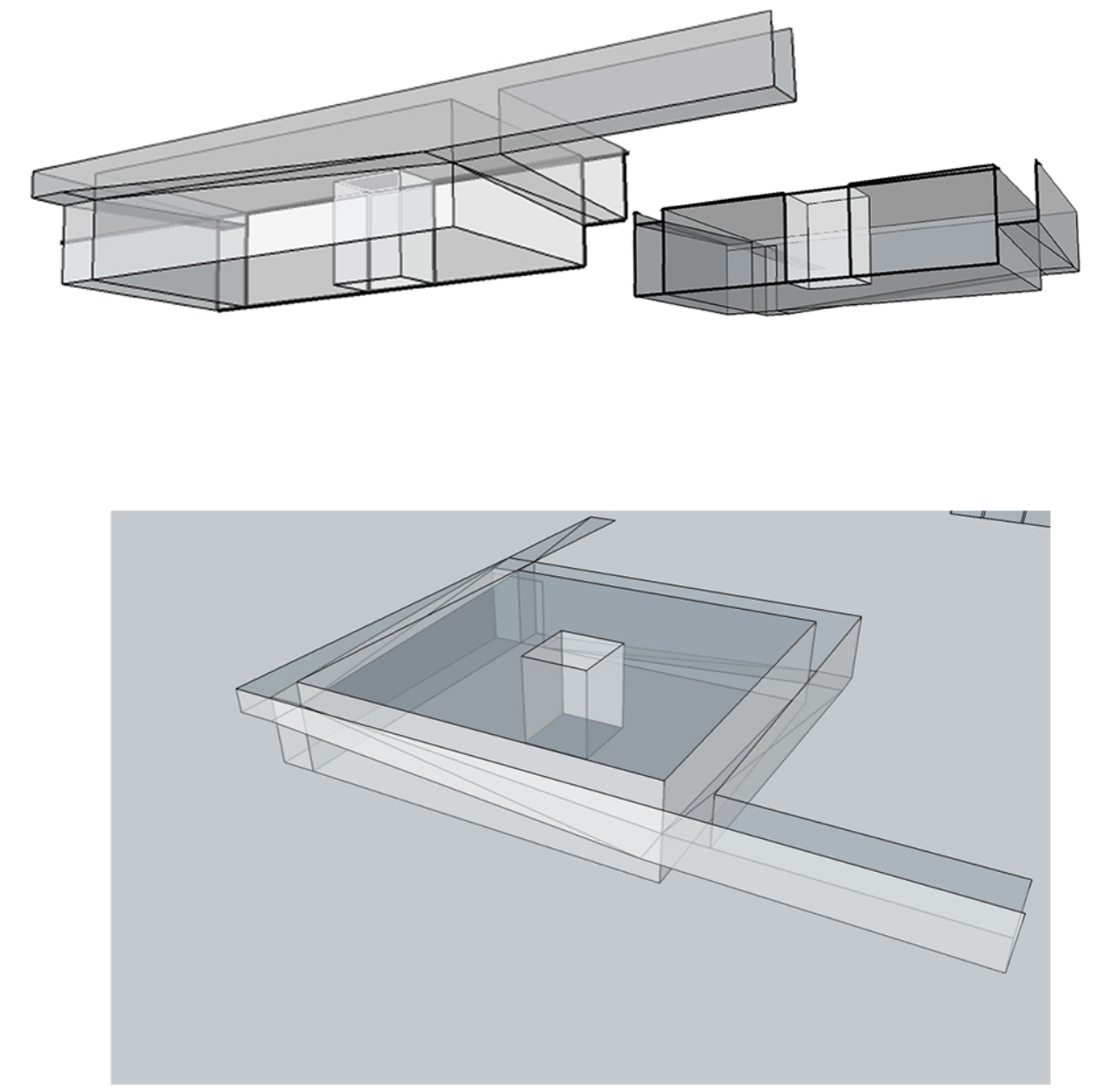
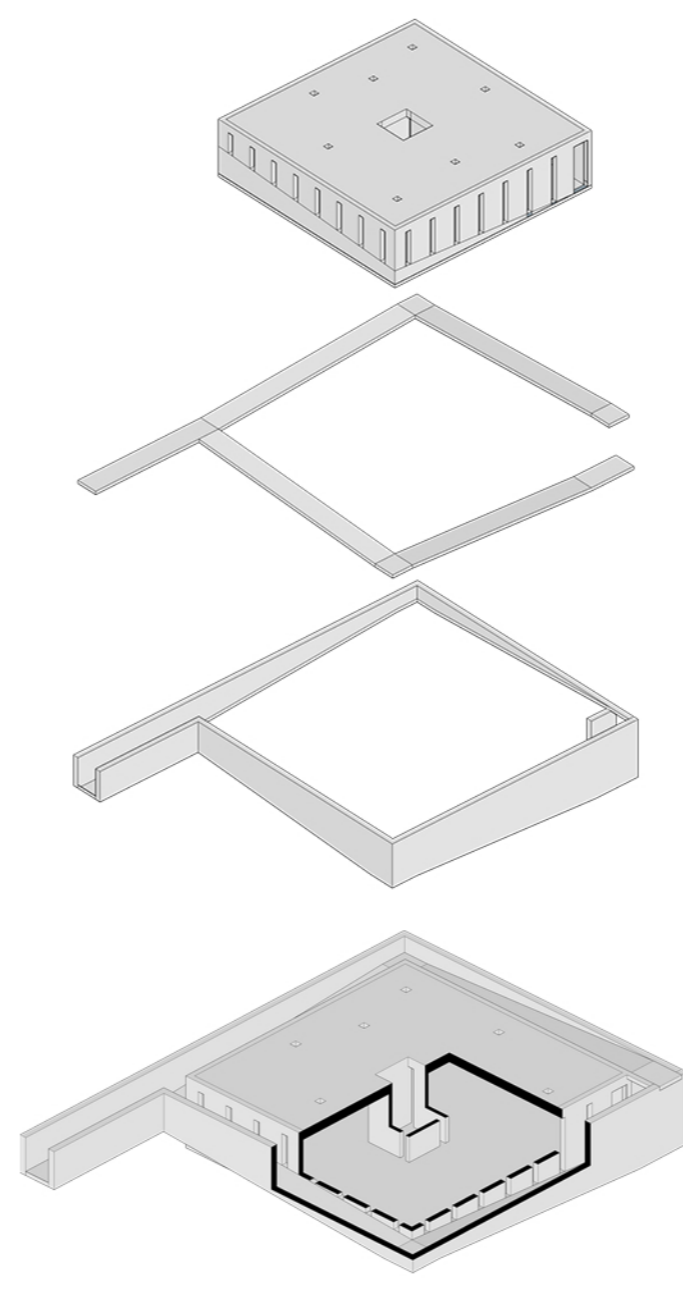

Forrás

- Erwin Panofsky. Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás. Corvin Kiadó. 1986. 16.o.
- Guzsik Tamás: A pálos rend építésze a középkori Magyarországon. 2003 175-177, o
- Fehér Krisztina: A zsámbéki templom méretezési rendszere. Szakdolgozat. 2018 4-34. o

Célunk

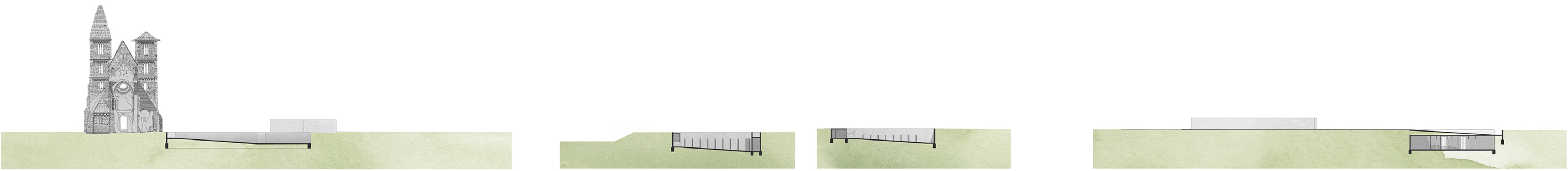
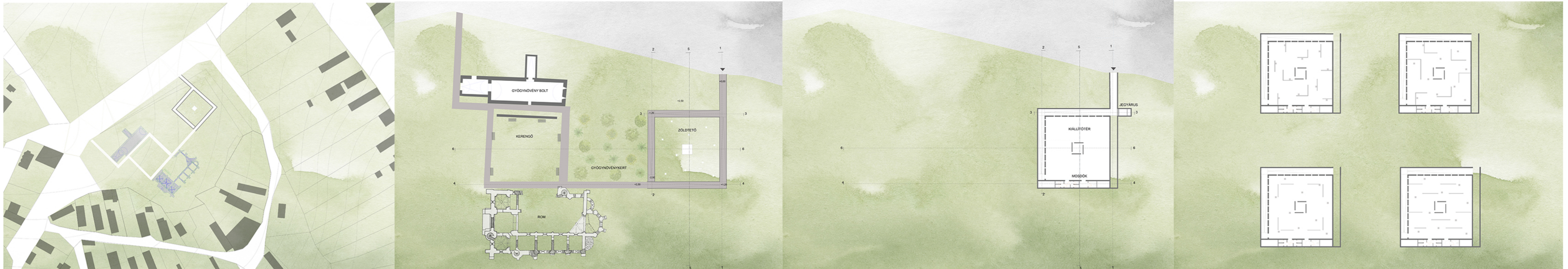
Egy látogatóközpont tervezése volt a feladatunk, amely méltó környezetet teremt a lapidárium köveinek elhelyezésére és egyéb kiállítások szervezésére, valamint magába foglalja a látogatók kiszolgálásához szükséges funkciókat.

Az első helyszínbejárás során mindkettőnkre nagy hatással volt a déli mellékhajó boltozatának helyén beszűremlő fény játéka. Ezen inspirációt és a tényt, hogy a középkorban is milyen meghatározó volt a fény szerepe az építészetben, összekapcsoltuk, ezért tervünkben a legalapvetőbb immateriális alkotóelem a fény. Belső terünk a külvilág komplementereként működik. A fény magához vonz, a sötétség eltaszít.

A fény szimbolikája a középkorban és ma

Az emberiség veleszületett sajátossága a szimbólumok használata. Ezek között vannak olyanok, melyek már az ősidőktől használatosak és kultúrára, korszakra való tekintet nélkül közel ugyanazt a jelentést hordozzák. Ilyen például a fény, mely tulajdonképpen mindig valamilyen isteni, transzcendens jelentés réteget hordoz magában.

A középkor gondolkodásmódjában különösen fontos szerepet játszik a fény. De hogyan a hit működése alapvető változáson megy át a romanikából a gótikába lépve, ezzel párhuzamosan a fényvel kapcsolatos felfogás is átalakul. Tertullianus azt mondja: „credo quia absurdum”, azaz hiszek, mert képtelenség. Jól példázza ez a románkor emberének szemléletét, aki a felkelő Napban Krisztust köszönti imája által. A kelet felé fordulás egy korai allegorikus megnyilatkozása a fény szimbolikájának. Ez az építészetben is megjelenik a templomok keletelésében. Ezzel szemben Aquinói Szent Tamás azt írja: „A szent tan nem a hit bizonyítására veszi igénybe az emberi ésszt, hanem mindannak a megvilágítására, amit ez a tanítás állít.” Tehát hiszek, mert megértettem. A gótika alapillére a manifestatio, a megvilágítás. A romanika tömör materiáját átszakítja a fény, megmutatva már nemcsak a belső, intelligibilis szépséget, hanem a körülöttünk lévő világot is, mely Isten teremtésének gyönyörűségét példázza. A súlyos hatást keltő szerkezeteket felváltják a könnyedebbek, észlelhető egyfajta transzparencia felé törekvés, áttöréseket hoznak létre. A gótikában tudatosan használták a fényt az egységesebb térélmény keltésére. Ennek egyik alapvető eszköze a festett ablak volt, amit a románkorhoz képest nagyobb arányban és nagyobb méretben használtak, ezek váltották fel a súlyos térfalakat, átértelmezték a fényt, de egyszersmind megtörték és színezték azt.

Koncepció

Ezt az automatikus reflexet használjuk fel, mint vezérfonalat a kiállítóterben: a tetőn szabálytalan elrendezésű elhelyezett felülvilágítók szolgáltatják a kiállítási tárgyak megvilágítását, így vezetői is a látogatók mozgásának.

Egy látogatóközpont úgy viszonyul a bemutatandó romterülethez, ahogy a kolostor a templomhoz: kiszolgálja, alárendelt, egyszersmind szerves része annak. Formailag tehát a kolostor fő szervező egysége, a kerengő építészeti rendszeréhez nyúlunk vissza. Ennek eredeti funkciója a különböző terek fedett megközelítése és a szerzetesek lelki átszellemülésének elősegítése imasétájuk közben. Ugyanezt a hatást, átlényegülést szeretnénk elérni mi is, ezért hoztuk létre a kerengő parafrázisát, annak teljes ellentétét, kifordítását.

Fontosnak tartottuk, hogy a rom jelenlegi feltárlását megőrizzük, ezért az épületet a föld alá helyeztük, ezzel is ellentétet képezve a kiemelkedő templom és kolostorfalak, és a látogatóközpont között. Az építés során kitermelt földet a tervezett épület körül szétterítjük a romokat tiszteletben tartva, kiküszöbölve a talaj egyenetlenségeit, így az utca és a terület között nagyjából 2,5 méter szintkülönbség keletkezik. A szintek közötti magasságkülönbség áthidalására rámpákat használtunk, amelyek körbeölelik az épületet. Az utcáról egy támfalakkal övezett hasíték jelöli ki a látogatóközpont, ezzel együtt a romterület bejáratát is. Terepbe süllyesztve helyeztük el a jegyárús és információs pultot, ahonnan a rámpa kettéágazik: az egyik lefelé, a kiállítóterbe, a másik felfelé, a romtemplomhoz vezet.

Koncepciónkban szándékosan az „adaptációra”, az alkalmazkodásra helyeztük a hangsúlyt: a rámpán lefelé haladva a látóhatár egyre szűkül, a térbe belépve idő kell a szemnek, míg a sötét belsőhöz hozzászokik, majd mikor kimegyünk, a fény ragyogóbbnak hat, a lelkünk a világi dolgokat kivetíti, megtisztul, átlényegül, a megértés egy más minősége felé nyitja meg a szemlélet a rom egykori hangulatának befogadására. Az új épületünk és a támfalak vasbetonból készülnek, a rámpákat és a padozatot helyi bányából hozott mészkőlap burkolat fedi. A romkertben vezető út, mely a látogatóközpontot az egykori kerengővel összeköti, szintén mészkőlapokból áll. A felülvilágítók és a fénykút, vagyis a központi elem foglalja magában a koncepció lényegét, a fényt. A fénykút biztosítja az átlátást és összekötést a két terepszint között, mint ahogy a kerengő közepén elhelyezkedő kút is jelentette, egy fontos elemet biztosítva a szerzetesek számára. Úgy, ahogy a víz éltette a kolostor lakóit, úgy tölti meg élettel a kúton át beszűrődő fény a teret. A belső teret ezen kívül csak mozgatható, átrendezhető paravánfalak tagolják a kiállítástól függően.

A telek további részén egy mészkőlapokból álló ösvény vezet végig a templomig, majd pedig a régi kerengő alaprajzán, azt kihangsúlyozva, a mostani bejáraton vezet ki a látogatót. A két kerengő közti részen gyógynövénykertet alakítottunk ki, amely szintén hozzátartozott a kolostor életéhez. Ezeket a gyógynövényeket a mostani lapidárium épületében dolgoznák fel és árulnák, hozzájárulva a romterület bevételéhez.

